

Szirtes Gábor

„ÁGRÓL ELSZABADULT LEVÉLEN...”

Arató Károly (1939-1992) emlékezete

Aváltozások, az átalakulások, a megújulások, a metamorfózisok költője volt. Rövid alkotói pályáján - hat esztendeje, mindössze ötvenhárom évesen távozott - megismerhette a meglepető sikereket és nyomasztó kudarcokat, része lehetett a felemelő ünneplésben, de megtapasztalhatta a csend fojtogató szorítását is. Mai szemmel vizsgálva könnyednek és gyorsnak tűnhet az indulása a hatvanas évek elején. 1964-ben, amikor a fiatal pécsi-baranyai költőnemzedék tagjai - Bertók László, Galambosi László, Makay Ida - közös kötetet léphetnek csak a nyilvánosság elé, neki önálló kötetet lát napvilágot a Magvető Kiadónál (*Utcai közbjáték*), amit rövid időn belül újabbak követnek: három év múlva a *Madarak az esőben*, majd újabb öt év elteltével a *Szívárvány után*.

Három önálló kötet nyolc év alatt - imponáló dinamikájú indulás. Egy eredeti arculatú, szuverén hangú költő jelentkezik és kér helyet magának magyar irodalomban: biztos formaérzékkel, összefogott versszerkezettel, a képalkotás tisztaságával lepve meg olvasóit, kritikussait. Majd az újabb kötetére másfél évtizedet kell várni, amíg 1987-ben, a Pannónia Könyvek sorozatban megjelenik *Néma verseny*, a régi és új verseket tartalmazó válogatás, illetve gyűjtemény. Tizenöt esztendő az emberéletben hosszú idő: felnőtte vált az ifjú, érettebbé a költő, ám kuszábbá és egyre kibogozhatatlanabbá számára a környező valóság.

Megváltozik a költő világlátása, átalakul a világképe: miközben verseinek valóságközelsége, természet-közelsége és emberközponúsága mit sem változik, a korábban gyakori áttétel-nélküliséget a közvettség, a spontaneitást a mélyebb intellektuális váltja fel, előtérbe kerül a folyamatos önvizsgálat, az önmagával folytatott kíméletlen verseny, a „csatáros szavakkal” ví-

vott szakadatlan harc kínzó élménye, ahogyan kegyetlenül megszenvedett ars poeticai ihletésű verseinek egyikében olvasható:

„Dehát kivel is nyargalok?
Az ellenfelem: önmagam.
Nincs irgalom, könyörület:
folyvást megkínozza szavam.”
(Néma verseny)

Az ellenfele ekkor már valóban mindenekelőtt önmaga: a sikeres indulást, az egymást követő önálló köteteket, az elismerő kritikákat, a Jelenkor szerkesztőségében - Szederkényi Ervin mellett - valamint a középiskolai katedrán eltöltött tartalmas, alkotásokkal teli éveket a magánélet és az alkotói pálya egyre súlyosbodó problémái kísérik: a magánember egyre görcsösebbé és egyre kilátástalanabbá váló boldogságkeresése, az alkotó egyre több bizonytalansággal és kétellyel kísért útkeresése. Mindezek átmenetileg válságba sodorják a korábbi alkotói teljesítmények fokozatos elmaradása majd megkopása, a hullámhegyek és - hiábavaló kísérletei, a hiány gyötrő élménye, a „tolakszik, körémnyomul a világ- / naponta érzem, mint leszek párányibb” létérzésnek, a „hanyatt esett bogár” stabilitást hiába kereső létélményének elhatalmasodása verseiben. A megrendült költői léthelyzet megrendítő dokumentuma a Válasz című verse, ott olvasható:

„Magad elzártad: egyedül vagy
az emberi, szép közösségben -
iszonyú mélységek fölött állsz
egy lágyan ringó drótkötélen.”

Nem állítható, hogy a *Néma verseny* című kötet csak a lélekben nem lazuló feszülések, a bensőben megszoruló rettegés költői megnyilvánulása lenne, hiszen egyrészt a korábbi kötetekből Arató által válogatott anyagból hitelesen szól a költő természet- és életszeretete, a tiszta emberi érzések, a szeretet és a szerelem iránti vágyakozása is, másrészt a kötet egésze annak autentikus bizonyítéka, hogy a szerző műhelye - a válságok, a kudarcok, az elhallgatások után és ellenére is - tovább működik. Mégis ez a könyv már a végelszámolás előkészítése, a *Hol a dallam?* - tudatos, tudattalan - előképe.

Az egykori költőtárs, Bertók László által „megkapó erejű költői képekkel és szókapcsolatokkal teli”-nek nevezett posztumusz könyv Arató sajátos látásmódjáról tanúskodik: az élet- és emberszeretet, a költői elhivatottság-tudat ott lüktet a sorokban, ám már meghatározó erővel és súllyal van jelen a költő utolsó éveire olyannyira jellemző töredezettség és kiábrándultság-érzés is.

Arató Károly a *Hol a dallam?* kéziratával Ahogyan erre az utószóban Tüskés Tibor és a múltat visszaidézve e sorok írója is emlékezik - még halála előtt jelentkezett a Pannónia Könyvek szerkesztőségében. A testileg már megtört, a ki-kiújuló betegsége miatt az állandó svájcisapkájától elválaszthatatlan, változó szellemi teljesítményekre képes, ám szüntelenül a szépre és jóra éhező költőt villantja mindez emlékezetembe. Azt, aki hat-hét évvel ezelőtt a mielőbbi megjelenés reményében és a soha fel nem adott műgond és igényesség jegyében szerkesztette és formálta, változtatta és tökéletesítette kéziratát. Így aztán a filológiai precizitás és magánéletének változásai címváltoztatásokat indukáltak: a Szederkényi Ervinre emlékező „Ez az ösvér-termeszetű” „Ez a nyakas doktor”-rá változott, az „Azok a maroknyi kis nők”-ből a megkapó líraiságú „Lombozat suhog értük” lett, a címadó vers kiegészült az Ildinek szóló ajánlással, a *Most újra végig szabadságot* szimbolizáló sirálymadarai pedig rabmadárrá változtak a véglegesített szövegben.

Az életműzáró kötetben ott találjuk mindazt és mindazokat, ami és akik meghatározói voltak a költő életének: az ősök, a szülők, a nagyszülők, a barátok, a „fogadott apa”, Várkonyi Nándor, a „munkára szoktató”, a félresiklott életet „sínbe rakó” főszerkesztő, Szederkényi Ervin és az állandóan vissza-visszatérő Arató-motívum: a nő, az asszony, a szerelem. Ez utóbbi csaknem mindig a varázslatosan melengető emlékek és a kihűlőben lévő jelen keresztüzé-

ben, és csaknem mindig az újateremtés reményével. A tájbrázolás, a természeti képek mögött mindig ott rejtőzködik ő maga, a kétségek és a reménykedések egyidejűségében vívódó-vergődő ember, a „többek lehetünk volna” fájt tudatával, az „ágról elszabadult levél” bizonytalan léhelyzetet manifesztáló metaforájával.

Az elveszített harmónia örök kutatásának-keresésének könyve a *Hol a dallam?*, a mindent, még a földre süppedt követ is erről történő megszállott valtatásé, a megtörhetetlen hité, hogy ha másutt nem, talán ott, talán alatta fellelhető az a bizonyos „lúdbőröztesítő beethoveni”. Ám a jelen hiábavalósága miatt fogódzókkal legfeljebb a múlt szolgálhat: a *Ki integet?* című csodálatos líraiságú kisprózában megidézett szülők, a Határozott névelők-ben megelevenített egykori iskolatársak, vagy a portréversek hősei: Csontvári Kosztka Tivadar, Csokonai Vitéz Mihály, Ady Endre, a feledhetetlen szerkesztő, Szederkényi Ervin, vagy a gyermekkort idéző sajátos novella, a szülőföld-utazás, a *Hajdani terepen*, amelyben a költő - apjával együtt - ismét bejárja a boldog, érték-gazdag gyermekkori állomásait: Szűrt, Himesházát, Lánycsókot, szülőfaluját, diákéveinek helyszínét, melynek keretében az idő irreverzibilitásának hamis koordinátái közt valószerűtlenül óriásivá növekedett tárgyi emlékei szembesíthetnek a jellel, a valóval: az emlékek, az évtizedek során hatalmas transzformálódtak pedig a látottak alapján kíméletlenül zsugorodnak valóságos méretűvé, a gyermekkori világának rekvizitumai, az egykori focipálya és a kocsmi tekecsaták színhelye, a falusi alsó és felsősor, a templom és az iskola nem csak méretarányossá szelídülnek, hanem belsejükben is megváltoztak: mind-mind olyanok - vallja be a költő -, „mintha egy kihúzott harmonikát összenyomtak volna. Nem áradnak belőle a dallamok”. És ha mi is végzünk olykor „belső határjárást”, ahogyan ezt Arató teszi posztumusz könyvében, akkor rádöbbenünk, hogy nem csak a költőben, hanem - bevallva - bevallatlanul - mibennünk is megszólal néha a kíváncsiskodó és türelmetlenkedő, elégedetlenkedő és számon kérő hang, mely azt kutatja, hogy hol vannak az egykori vágyak és remények, hová tűntek az álmok, hová sodródtak el az illúziók, miért foszladoztak szét az

egykori „mesevidékek”, egyszóval: hol vannak a dallamok? Az önmagát versenyre készítő és szüntelenül vallató költő rólunk és nekünk szól tehát. Kérdései egyre gyakrabban és egyre tisztábban visszahangoznak a fülünkben. (Pro Pannónia Kiadói Alapítvány - Pannónia Könyvek, 1997.)

A Jelenkor szerkesztősége a '60-as évek közepén. Balról jobbra: Arató Károly, Csorba Győző, Tüskés Tibor, Bárdosi Németh János, Kende Sándor és (háttal) Pákolitz István